

OCHRANA PŘÍRODY A KRAJINY V DOBĚ KLIMATICKÝCH ZMĚN

LUKÁŠ ŘÁDEK

Ing. LUKÁŠ ŘÁDEK

Od roku 2003 působil na AOPK ČR v Pardubicích, od roku 2008 jako vedoucí krajského střediska. V roce 2009 založil společnost ENVICONS s.r.o., kde působí dodnes. Společnost se zabývá vodou a krajinou, konkrétně odbornými analýzami, koncepcemi a projektovou činností. Je členem České společnosti krajinných inženýrů.

SYNERGIE S OP

Na první pohled by se mohlo zdát, že tvorba vodohospodářských a krajinářských koncepcí a projektování staveb „z těchto oborů“ se nemusí ochrany přírody vždy týkat. Opak je ovšem pravdou. Z části je to díky právnímu prostředí, které poměrně dobře koreluje s realitou potenciálních střetů i synergií projektových záměrů se zájmy chráněnými dle legislativy kolem ZOPK. Z části je to také díky způsobu uvažování, který pokud bere OP spíše jako příležitost než jako komplikaci, přináší to vlastním projektům, a tedy i přírodě a krajině, mnoho benefitů. Vždy je totiž výhodnější pozitivní kultivace myšlenek, uvažování a projektování než restriktivní postup, který dle mého názoru nevede k ideálnímu cíli. Ideálním cílem je v tomto smyslu vytvoření takového realizovatelného projektu, který naplňuje potenciál zájmového území nejen z pohledů cílů, které jsou primárně vytyčeny, ale zároveň plní další celospolečenské funkce, mezi které zcela nepochybně patří i ochrana přírody. Přijmeme-li tento princip, tak kromě obtížnějšího projektového řešení nabízí objektivně lepší výsledek a v ideálním případě také méně problematické projednávání s dotčenými orgány OP.

Příkladem z naší praxe může být protipovodňová ochrana obce Dolní Újezd, kde byla v průběhu studie proveditelnosti zjištěna silná a rozmnožující se populace mloka skvrnitého v úseku vodního toku, který je vlastně předmětem projektu. Přesto, že jsme v tomto přístupu v rámci projekčních společností zřejmě osamoceni, brali jsme toto zjištění jako jednoznačně pozitivní informaci. Původně plánovaný relativně razantní zásah do koryta toku byl následně změněn do tvorby nového paralelního meandrujícího (přesto kapacitního) koryta s doprovodnými tůňemi a cenný úsek s mloky byl v podstatě zachován bez zásahu. Výsledkem je víceúčelový projekt, který disponuje protipovodňovou ochranou na návrhovou úroveň, respektuje zjištění biologického průzkumu a zároveň nabízí

nová vodní stanoviště pro další skupiny vodních a na vodu vázaných živočichů a rostlin. Přirozenou součástí takového projektu je také výrazné zpomalení odtoku vody z krajiny a také obohacení veřejného prostoru, který přímo navazuje na intravilán obce, neboť jeho součástí je také naučná stezka s informačními panely. V průběhu tvorby projektu a jeho projednávání jsme se nesetkali s žádnými problémy s orgány OP ani nevládními organizacemi. V případě rigidního uvažování plného předsudků vůči ochraně přírody by primární záměr po zjištění – výskytu zvláště chráněných druhů možná skončil po měsících dohadování ve fázi projektové dokumentace.

Ve výše napsaných řádcích jsem se snažil sdělit, že každý projekt je cestou a téměř každá cesta má úskalí. Pokud k projektu přistoupíme korektně a úskalí budeme brát jako výzvy k pozitivní kultivaci myšlenek a zároveň do tohoto procesu přizveme orgány OP, bývá vlastní jednání většinou příjemné a výsledek skvělý.

Riziko mnohdy individualistického a úzce pojatého výkladu OP je tímto ve většině případů eliminováno a úředníci OP jsou vlastně přizváni do tvůrčího procesu, jehož výsledek – projekt – pak mohou jen těžko zakázat. Toto vše je však možné také díky tomu, že většina orgánů OP je otevřena diskusi, což mimo jiné ukazuje, že vnímají svoji práci jako službu krajině a nikoli úřadu. Právě diskuze, kultivace projektů a pozitivní zápal je tou nejlepší synergií, kterou na OP vnímám. V mnoha případech je však nutné úředníky, kteří strávili dlouhá léta ve státní službě, k takovému přístupu trochu nakopnout.

PRAKTICKÉ PROBLÉMY V SOUVISLOSTI S OP

Napadají mě čtyři věci: nepřehlednost, nepředvídatelnost, heterogenita orgánů OP a malá schopnost nadhledu, resp. mezioborového uvažování.

I přes (z mého pohledu) relativně kvalitní legislativní prostředí a solidní kompetence

Přiložené ortofotosnímky dokumentují stav lokality v roce 2006, kdy v krajině převládaly plošně rozsáhlé bloky orné půdy, a současnou podobu, kdy jsou tyto bloky orné půdy rozděleny krajinnými prvky. Součástí záměru byla obnova lokálního biokoridoru ÚSES, který je tvořen nivou vodního toku Olšana. Byl zde vybudován systém malých retenčních nádrží doplněný vhodnou dřevinnou výsadbou. Byly tak posíleny zejména retenční a infiltrační funkce území.

dochází často k malé praktické účinnosti přístupů souvisejících s ochranou přírody. Z celospolečenského pohledu se nabízí mnoho paralel, kdy tvůrci koncepcí, zásadních rámců, ba dokonce i legislativy přemýšleli a interpretovali mnohem hlouběji a logičtěji než finální „vykonavatelé“ příslušných norem a zákonů. Pokud poté k jednomu jednacímu stolu zasednou tito „vykonavatelé“ rigidně interpretovaných oborových pravd, nemůže dojít k takové dohodě, ze které by profitovala celá společnost a její životní prostředí, často totiž nedojde k dohodě vůbec žádné.

Velmi zjednodušeně řečeno, resp. optikou státní správy, se celý svůj profesní život věnují převážně dvěma oborům, dvěma rezortům, dvěma legislativním prostředím. Myslím, že tento příliš oborový a vlastně chybný pohled docela indikuje příčiny problémů, se kterými se denně profesně potýkám. Polarizace rezortu zemědělství (které má v gesci vodní hospodářství) a životního prostředí je obrovská. Zásadní rozpory a zcela odlišné pohledy na vodu a krajinu byly a dosud jsou v rámci těchto rezortů prorostlé celými jejich aparáty od jejich hlav (ministerstva) až po jejich údy (např. orgány OP a státní podniky povodí). Velmi typickým projevem jsou často neuvěřitelně protichůdné oborové dotační programy, což považuji za katastrofální vzhledem k nepopiratelným změnám, kterým se musíme promyšleně přizpůsobovat. Česká republika musí být připravena mít vhodné vlastní finanční nástroje směřované zejména do těch oblastí, které nejsou schopny financovat „samy sebe“ v rámci tržního procesu. Touto oblastí je nepo-

chybně krajina. Představa, že dosáhneme lepšího stavu české krajiny bez veřejných, resp. dotačních prostředků je zcela lichá, a proto je v kontextu na výše uvedené nutné harmonizovat investice do krajiny napříč rezorty v zájmu udržení takové krajiny, kterou se nebudeme stydět předat dalším generacím. V podmínkách ČR musí být cílem investic do krajiny především adaptace na změnu klimatu a napravování důsledků rozsáhlé devastace, která zásadně změnila tvář naší krajiny v uplynulých desetiletích. Při prosazování nových dotačních programů bude v současné společnosti evidentně účinnější argumentovat spíše ekonomicky než ekologicky – kvůli zdevastovanému vodnímu režimu krajiny nám utíká obrovské množství potravinových i přírodních zdrojů a související sucho a povodně působí přímé ekonomické škody. Do značné míry absurdní a smutná je situace, že rozsáhlá devastace probíhá i v současnosti a paralelně s dotačními projekty, které mají stav krajiny zlepšovat. Tento fakt je způsoben zejména čistě oborovým a krátkozrakým nastavením přístupů centrálních a řídicích vládních institucí (ministerstva). Rezortní protichůdnost zemědělství a životního prostředí je neuvěřitelná, zejména v kontextu skutečnosti, že oba rezorty zásadně ovlivňují krajinu prostřednictvím dotačních prostředků pocházející de facto z jedné kasy. Ještě v letošním roce se realizovalo mnoho projektů s naprosto odlišnými cíli. Ministerstvo zemědělství prostřednictvím programu „Podpora opatření na drobných vodních tocích a malých vodních nádržích“ vrátilo možná stovky km drobných vodních toků do stavu po úpravě z 50. až 80. let

minulého století. Důsledkem jsou kapacitní a tvrdě upravené vodní toky v úsecích, kde již probíhala samovolná renaturace. Je mi celkem záhadou, že i přes jasné kompetence orgánu OP, neboť každý vodní tok je ze zákona významným krajinným prvkem, mohlo při současném stupni poznání o vodním režimu krajiny dojít k takové devastaci placené z veřejných financí. Paralelně s těmito „projekty“ probíhaly také vesměs velmi pozitivní projekty v rámci Operačního programu životní prostředí. Je podivuhodné (v dobrém slova smyslu), že si této absurdity všiml i Nejvyšší kontrolní úřad, viz Tisková zpráva ke KA č. 18/27 – 4. 11. 2019. NKÚ mimo jiné napsal: „Řešení sucha vyžaduje také spolupráci řady subjektů. V případě dvou zásadních resortů MZE a MŽP nebyla spolupráce ideální. Resorty se například neshodují na znění tzv. protierozní vyhlášky, jejíž přijetí je klíčové pro zlepšení hospodaření na zemědělské půdě a její schopnosti zadržet vodu. Kontroloři také zjistili, že ministerstva podporovala protichůdná opatření – MZE rozdělovalo peníze na stavbu umělých koryt drobných vodních toků, zatímco MŽP razilo opačný koncept a umělá koryta odstraňovalo s tím, že urychlují odtok vody z krajiny.“

Těžko potom můžeme očekávat většinově pozitivní vnímání dotačních programů ze strany odborné i laické veřejnosti. Navíc je vcelku patrné, že ekologický a trvale udržitelný přístup ke kulturní krajině stále tahá za mnohem kratší konec provazu. K výše uvedenému je třeba ještě dodat, že sebelépe nastavené a finančně saturované dotační programy samy o sobě trend zhoršování stavu krajiny nezastaví, mohou ho

Revitalizace spočívající v přírodě blízké úpravě niv a vodoteči Rokytky, Říčanského potoka a Běchovického potoka mezi pražskými částmi Dubeč a Běchovice. V rámci návrhu dojde k prodloužení trasy koryta, změně průtočného profilu a rozšíření potoční nivy. To bude mít za následek zadrženi vody v krajině, zpomalení odtoku z povodí včetně podpory infiltrace. Kromě vodohospodářských efektů je zde kladen důraz také na podporu biodiverzity vytvořením nových stanovišť pro poměrně široké spektrum živočichů a rostlin. Na jedné z fotografií je například vidět právě dokončená kolmá stěna pro hnízdění ledňáčka říčního. Projekt a foto ENVICONS s.r.o.

pouze zpomalit. Obrácení trendu je možné pouze v případě provázání nástrojů, které lze definovat jako „ochrana krajiny“, „správa krajiny“, „krajinné plánování“ a „krajinná politika“.

Obloukem se tak mohou vrátit k úvodní větě této části. Jsem totiž přesvědčen, že kdyby ochrana přírody byla více schopná a ochotná vnímat problematiku životního prostředí z širší perspektivy, měla větší odbornou kvalitu také v jiných souvisejících oborech, měla by více zdravého sebevědomí, tak by dokázala prosadit mnohem více, než je tomu nyní. Možná by se poté úředníkům na obcích s rozšířenou působností také lépe čelilo tlakům vlastní samosprávy, kdy někteří starostové a primátoři nechtějí pochopit rozdíl mezi státní správou a samosprávou. V menší míře se totéž týká krajských úřadů a jistých představitelů krajských samospráv. Možná by se poté pracovníkům AOPK ČR, která má i přes objektivní odlišnost jednotlivých CHKO celostátní působnost, dařilo být v rozhodování více homogenní a předvídatelní, což se jistě týká i administrace prioritní osy 4 OPŽP, již je AOPK ČR zprostředkujícím subjektem.

NÁVRHY NA ZLEPŠENÍ

Mnoho bylo myslím řečeno v předchozí otázce. Nechci si dělat ambice na rozbor současného organizačního a kompetenčního systému státní správy v ochraně přírody, byť fakt, že k povolení některých činností v národních kategoriích maloplošných chráněných územích mimo CHKO je nutné komunikovat s pěti orgány OP, je poměrně absurdní. Už vůbec nechci komentovat leckdy ambivalentní roli nevládní OP ve společnosti.

Dovolím si však zdůraznit dvě roviny, které považuji za nesmírně důležité.

Klimatická změna, adaptační a mitigační opatření a role OP v této problematice. Klimatická změna, v posledních letech vyjádřená minimálně větší extremitou počasí, je již v podstatě celospolečensky přijatým faktem. Panuje shoda o nutnosti přijetí adaptačních opatření. V koncepční rovině existuje společenský a institucionální soulad, reálně je však problematické cokoliv prosadit a realizovat. Je pravděpodobné, že realizace těchto opatření může mít na uživatele území dopad, a proto k nim převládá nedůvěra. Z dlouhodobého hlediska je však výhodné zapracovat na pozitivním vnímání přípravy a realizace adaptačních

opatření. Proces klimatické změny je zřejmý trend a v principu se jedná o negativní jevy s dalekosáhlými socioekonomickými i ekosystémovými dopady, které jsou zjednodušeně vnímány jako povodně nebo sucho. Změny v ekosystémech (v přírodě a krajině) jsou zejména přírodovědci pozorovatelné již delší dobu. Před přibližně sedmi lety byly v rámci jednoho výzkumného projektu poměrně obtížně hledány periodicky vysychající vodní toky. Dnes je to již jev zcela běžný. Zemědělství je patrně nejohroženějším odvětvím, protože většina projevů klimatické změny snižuje produkci. Vodárenství čekají změny, neboť zdroje pitné vody jsou klimatickou změnou extrémně ovlivněny.

Adaptační opatření jsou široce definována a je k nim také v různých úrovních různě přistupováno. Pouze vzácně jsou však jednotlivé úrovně mezi sebou dostatečně provázány. Adaptační strategie je třeba řešit na národní, případně regionální úrovni přípravou koncepcí, právních rámců a finančních nástrojů. Konkrétní opatření jsou a stále více budou realizována na úrovni katastrů či obcí. Mezi oběma úrovněmi by měl existovat spojovací článek, který zajistí například soulad s koncepcí, financování či stanoví dopad opatření. Spojovacích článků vlastně musí být víc. Jedním z těch článků musí být také ochrana přírody, čímž mám na mysli státní ochranu přírody a krajiny. Ta se však v rámci alespoň tohoto procesu musí vymanit z konzervativních přístupů, a naopak spolupodílet se na přípravě strategií a hlavně projektů, které budou mít měřitelný efekt.

V České republice se v současné době zjed-

nodušeně vyskytují dva typy "projektů" řešících adaptační opatření. První skupinu tvoří velkoměřítkové analýzy a koncepce (často pro území celé České republiky), které jsou zpracovány většinou rezortními či akademickými pracovišti. Tyto materiály mají vysokou úroveň odborného zpracování, jsou podloženy množstvím tvrdých dat, nicméně jim pochopitelně chybí dostatečné rozlišení a aplikační přesah do realizační roviny.

Druhou skupinu tvoří pak již realizační projekty, které jsou však vytrženy z velkoměřítkového kontextu a jejich lokalizace je dána zejména jinými faktory nežli nejvyšší možnou účinností či dopadem na širší než řešené území.

V podstatě chybí projekty, které na analytické bázi řeší území středně velkého rozsahu a které kladou současně důraz na realizaci opatření. To vnímám jako zatím poměrně málo obsazený prostor, kde by státní ochrana přírody a krajiny měla mít jistou ambici.

Současný stav v oblasti správy krajiny nelze považovat za uspokojivý mimo jiné z důvodů rigidně pojatých rezortních pravidel využívajících jako podklady pro své strategie a rozhodování spíše jednostranně zaměřené principy poplatné krátkodobým a oborovým efektům. Základním principem nového přístupu je propojení stávajících dokumentů, plánovaných záměrů a koncepcí napříč jednotlivými rezorty. Rezort životního prostředí a jeho státní aparát ochrany přírody a krajiny by měl být iniciátorem tohoto multioborového přístupu, který bude účinněji reagovat na nové výzvy v kontextu na změnu klimatu.

Druhá rovina otázky, co by mohlo být jinak, je komunikace s veřejností a zlepšení postavení ochrany přírody ve společnosti. V současné době jsme svědky toho, jak velký vliv může mít marketing na úspěšné prosazování prakticky jakýchkoliv zájmů. Ochrana přírody a krajiny je nepochybně jedním z nejdůležitějších veřejných zájmů a myslím si, že to je také postoj významné části společnosti. Minimálně na evropské úrovni se adaptace na klimatickou změnu, se kterou jednoznačně souvisí ochrana přírody a krajiny, stává téměř tématem číslo jedna. Tato jasná souvislost se však v ČR marketingově příliš neakcentuje. Alespoň nějaký marketingový koncept a snahy mají vlastně pouze správy národních parků a AOPK ČR, většinou je však komunikace zaměřena na prezentaci jejich dosavadní činnosti a na územní a druhovou ochranu. To je samozřejmě naprosto v pořádku, včetně lokalizace velkorysých domů přírody ve velkoplošných chráněných územích. Vedle toho však chybí důraz na volnou krajinu, která tvoří drtivou většinu rozlohy ČR, a kde bude hlavní těžiště adaptačních opatření. V budoucnu tento tvůrčí segment v krajině, na kterém se ochrana přírody musí podílet, bude hrát stále větší roli. Myslím, že to je velká příležitost oslovit mnohem větší část veřejnosti a přesvědčit je, že ochrana přírody není úzké téma, zabývající se pouze ochranou druhů, ale komplexní problematika, jejíž součástí je také atraktivní a celospolečensky přínosná krajinotvorba, jakožto podstatná složka adaptačních opatření na změnu klimatu.

